

Posebej zanimiva pa je razprava o naprstnih preslicah, ki jo je v pričujoči knjigi prispeval G. König. V grobu 156 je najdena naprstna preslica, koščen predmet, v rimskodobni arheologiji že dolgo znan in na različne načine interpretiran, vendar njegove funkcije nikoli niso zadovoljivo razložili.

Avtor nas pouči o razliki med preslico pri kolovratu, namenjeno držanju v rokah, ki ji nemško rečejo »*Rocken*«, ter pričujočo preslico, ki so si jo v antiki natakile žene na prst in jo avtor poimenuje »*Kunkel*«. Predmet ima v ta namen v spodnjem delu prstanast obroček, zgornji del je pa paličast, v tem primeru okrašen s figuro Venere pudicitie.

Svoje ugotovitve je podprl s številnimi znanimi likovnimi upodobitvami iz nagrobnikov iz Carigrada, Akmonije, Bitinije itd., ter celo z upodobitvami tega predmeta na portalih hiš.

Predmet spada med osebne predmete hišne gospodarice in avtor razloži način uporabe tovrstne preslice, ki se je pojavila, kakor se zdi, v času helenizma. V pozni antiki je predmet postal tudi razpoznavni znak in statusni simbol. S tem zavrača razlage preslice kot prepoznavanje znaka poganstva ali krščanstva in prepoznavanje germanskega etnikuma po preslici v pozni antiki označi kot špekulacijo.

Preslica iz Zurzacha spada v tipološko skupino preslic z upodobitvijo Venere pudicitie ob kronanju in predstavlja utelešenje ženskih kreposti. Preslico je določil v drugo skupino preslic, stilistično umeščenih v drugo pol. 3. st., izvirajočih iz Egipta in s črnomoškimi področjem navezanih na Podonavje. Te zveze je avtor podkrepil s številnim epigrafskim gradivom.

Publikacijo zaključujejo štiri situacijske karte izkopavanj in profilov. Karte so nadvse jasne in pregledne, brez vsakršnih nepotrebnih dodatkov. Morda bi za publikacijo lahko rekli, da izpolnjuje Cezarjevo zahtevo, naj tisti, ki ima kaj povedati, govori jasno in kratko.

Verena PERKO

Römerzeit und frühes Christentum in Istrien und Kroatien. Herausgegeben von Gunther Gottlieb, Wolfgang Kuhoff, Bernhard Overbeck. Lehrstuhl für Alte Geschichte der Universität Augsburg, 1984, 8°, 84 str., s fotografijami in risbami. Razmnožen tipkopis.

Univerza v Augsburgu je pobratena z univerzo v Osijeku, zato večkrat prireja študijske ekskurzije v Jugoslavijo, se trudi za strokovne razprave in vzajemno pomoč. Izleti so skrbno pripravljani. Vpogled v pripravo in na izobra-

zbeno raven študentov nudi navedena brošura, ki so jo ob sodelovanju vzgojiteljev v dokajšnji meri pripravili slušatelji sami.

Vsebinska členitev je takšna: Izčrpen in širok geografski pregled Jugoslavije. Zasedba in uprava Ilirika. Pomen te dežele in t.i. ilirski vladarji. Ilirik v obdobju preseljevanja. Rimske kovnice v Jugoslaviji (Naissus, Siscia, Sirmium, Viminacium). Oris in oznaka rimskih mest: Pola, Iader, Tragurium, Salonae. Diokletijanova palača. Rimska mejna obramba med Batino in Ilokom. Mursa. Starokrščanske cerkve v Istri in Dalmaciji (poudarek na poreški baziliki, na starohrvaških cerkvicah, na cerkvah v Zadru, Ninu, Trogirju in na cerkvi sv. Marije v Splitu).

Predstavljeno gradivo je tudi preprosto ilustrirano in bibliografsko opremljeno.

Jaroslav ŠAŠEL

Milan Sagadin: Kranj – križišče Iskra (nekropola iz časa preseljevanja ljudstev in staroslovanskega obdobja), Kranj – Iskra Crossroads (A Cemetery from the Migration Period and the Early Slavic Period). – Katalogi in monografije 24, Ljubljana 1987, 158 str., 64 tabel, 19 prilog.

Staroslovanska najdišča v Sloveniji poznamo zelo slabo. Še manj jih je raziskanih, še manj objavljenih. Več kot desetletje je minilo od zadnje monografske objave – Knific-Svoljšakove Vipavske doline. Drugod so bila med tem objavljena ključna gornjeavstrijska najdišča, Žminj, Mejica (stara izkopavanja), sedaj se jim je pri nas priključilo grobišče Kranj – križišče Iskra, ki ga je izkopal, narisal in objavil Milan Sagadin.

Najdišče obsega del temeljev nekdanje cerkve Sv. Martina, ostanke šestih zidanih grobnic, 279 okostnih grobov, od katerih naj bi jih 30 pripadalo staroselecem 6. stoletja, drugi pa staroslovanskemu obdobju. V objavi vidimo tudi obrise nekdanje romanske kostnice in pokopališkega zidu, kajti pokopavanje je na najdišču trajalo vse do 18. stoletja. Srednjeveški in novoveški grobovi niso objavljeni.

Začetnemu delu knjige, ki vsebuje katalog najdb, sledi obravnavna značilnosti grobišča, ki obsega tako način pokopa, smer pokopa, lego rok, lobanje, kot tudi podrobno obravnavo pridatkov, ki ji avtor namenja največ prostora. Pri tem določi osnovne oblike najdb na najdišču in jih po primerjavi z nekaterimi drugimi najdišči časovno opredeljuje. Želja po čim boljši opredelitvi včasih izvenih kot primerjanje zaradi primerjanja, kar pa ne kviri dobrega celotnega vtisa. Najboljši pa je

tisti del, kjer Sagadin izhaja iz svojega najdišča. Gre za iskanje notranjih odnosov med pogrebnimi navadami, pokojniki, predmeti, časom v vseh številnih medsebojnih povezavah. Prav tu je lahko nakazal številne zelo zanimive povezave, ki pa bodo pravo vrednost dobile šele ob podobni obravnavi drugih grobišč karantanskih Slovanov. Šele tedaj bo morebiti mogoča tudi posamezna trdnejša razlaga. Vsekakor pa že pričujoče delo kaže obetavnost tovrstnih raziskav. Vrednost tega spoznanja še podkrepljuje dejstvo, da je bilo pridobljeno na najdišču, ki zaradi svojega krščanskega značaja gotovo ni najbolj primereno za tovrstne preiskave. Takšna grobišča namreč niso povezana s posamezno vasjo, posamezno družino; poganski običaji izginjajo. V določenem pogledu so nadprostorska in nadčasovna.

Oblikovne in časovne opredelitve predmetov so pač odraz trenutnega avtorjevega znanja, ugotavljanje odnosov pa ima trajnejšo vrednost. Glede tega je Sagadinova knjiga kot dobro vino: čim starejša je, tem boljše je.

V zaključku avtor najdbe časovno opredeli in jih postavlja v širši zgodovinski okvir. Za zidane grobnice meni, da verjetno sodijo v prvo polovico 6. st., če dopuščamo možnost, da jih datira zlatnik Justina I., ki je bil najden v vkopu med grobnicama C in D, ter številni ostanki lončenine, ki so bili najgostejši prav na tistem delu grobišča, kjer so bile grobnice. Tej razlagi bi rad dodal še eno, ki pa jo lahko oprem le na morebiti varljiv lastni spomin. V marcu in aprilu 1977 sem tudi sam, tedaj kot študent, pomagal pri izkopavanjih. Omenjeni vkop z zlatnikom sem našel, ko sem čistil ruševino grobnic, kot vkop skozi ruševino. Vkopu nisem izpraznil do konca. To je storil (sedanji kulturnik) Andrej Rozman, ki je na dnu našel omenjeni zlatnik. V vkopu in okolici so bili odlomki lončenine, živalskih kosti: vse je dajalo viden naselbinskega sloja. V bližini se je v prodru poznala jama za stojko (iz neznanega časa). Zato bolj verjamem, da so bile v prvi polovici 6. stoletja zidane grobnice že porušene, da so torej starejše.

Hkrati bi rad navedel možnost razlage, da je na njihovih ruševinah v prvi polovici 6. st. stala ena ali več stavb. S tem v zvezi se mi tudi razlaga, da so že zidane grobnice nastale ob cerkvi, ne zdi povsem prepričljiva. Nekaj metrov zahodno od grobnic leži skupinica nedvomno staroselskih grobov, ki pa je hkrati kar precej oddaljena od temeljev cerkve Sv. Martina. Ali so grobovi pripadali ljudem v stavbah na mestu zidanih grobnic? Tudi najstarejši grobovi v severnem, odkopanem delu grobišča se ne tiščijo cerkvenih zidov. Ali ni mogoča razlaga, da je bila cerkev postavljena

šele v staroslovanskem obdobju? Pri tem trčimo ob dejstvo, da je bilo grobišče le delno raziskano, po mnenju avtorja morda samo ena tretjina. Morda bi celota odgovorila na uganke, ki se mi še zastavljajo.

Sagadin delno po pridatkih, predvsem pa po načinu pokopa (prekrižane roke, kamen za glavo) določa 30 staroselskih grobov 6. stoletja. Drugi grobovi se začno šele v drugi četrtini 9. stoletja, ko se pri nas začno uveljavljati krščanska pokopališča kot vidni izraz družbenega razslojevanja, kar je avtor prvi tako nazorno prikazal. Med staroselskimi in staroslovanskimi grobovi je tako praznina dveh stoletij. Mar res? Avtor pošteno opozarja, da številni staroselski grobovi sestavljajo smiselne vrste in skupine s staroslovanskimi grobovi. Če temu prištejemo podatek, da smo v nekaterih staroslovanskih grobovih na Žalah pri Zasipu, ki pa so bili odkriti, ko je bila obravnavana knjiga že napisana, odkrili za glavami namerno položene kamne. Če vemo, da so neskljenjene zapestnice s kijasto odebeljenima koncema nosile ženske še v drugi polovici 8. st., če si uhan iz gr. 236 razložimo kot uhan s pločevinastimi jagodami 8. stoletja (*»Bommelohring«*), se končno vprašamo, ali niso nekateri staroselcem pripisani grobovi v resnici iz staroslovanskega obdobja, vsaj 8., morda pa celo 7. stoletja. Res pa je, da bi potem pričakovali bolj izraženo stvarno kulturo tega časa, bodisi takšno, kakršno poznamo s Pristave pri Bledu, bodisi na grobiščih Zgornje Avstrije. Gre za grobove enklave staroselcev? – Zgornje vrstice nimajo namena zmanjševati vrednosti Sagadinovih izvajanj, ampak želijo opozoriti na bogastvo vprašanj, ki jih grobišče postavlja. Morda bodo na ta vprašanja odgovorila bodoča izkopavanja na njem.

Knjiga je dvojezična (slovensko-angleška) in s tem dosega ideal naših znanstvenih del. Ko sem prelistal angleški del, mi je padla v oči pražupa (na mestu pražupnije), v angleškem prevodu *»early parish«*. Morda je bila to nerodnost pri prevajanju. Župa je seveda nekaj povsem drugega kot župnija. Prva je posvetna ozemeljsko-upravna enota, druga je cerkvena, ozemeljska enota verskega življenja. Hkrati se nam postavi zanimivo vprašanje, ali lahko že v 9. in 10. st. govorimo o pražupnijah na Slovenskem. Vsaj po opredelitvi pražupnije, kot jo je razvil Janez Höfler v svoji knjižici *O prvih cerkvah in pražupnijah na Slovenskem* (Ljubljana 1986), to ne bi bilo mogoče. *Early parish* gotovo ni niti pražupa niti pražupnija, je pa verjetno zaenkrat najboljši izraz za to, kar bi Sv. Martin v 9. in 10. st. lahko bil.

Knjigo zaključuje antropološko poročilo, ki ga je napisala Tatjana Tomazo-Ravnik. Obse-

ga le terenske meritve, zato nima analize lobanjskih in drugih oblik, ki bi lahko ovrednotila odnos staroselskega in staroslovanskega dela grobišča. Tako to še ostaja delo prihodnosti.

Slikovni del obsega risbe vseh grobov, predmetov in številne razlagalne risbe grobišča. Najprej pa seveda opazimo razgibano naslovnico. S tem smo pri tehnični ureditvi, ki dosega raven pri nemških objavah in odslej ne bo smela biti nižja (le z nekaj manj zamenjavami pri številkah). Skratka, pogled na Sagadinovo knjigo nam pogreje srce. Avtorju lahko le čestitamo, drugim pa ga postavimo za zgled, kako je mogoče tudi v slabih delovnih razmerah veliko, dobro in uspešno delati, brez jadikovanja, zato pa s toliko večjo zagnanostjo.

Andrej PLETERSKI

Die transalpinen Verbindungen der Bayern, Alamannen und Franken bis zum 10. Jahrhundert. – Nationes. Historische und philologische Untersuchungen zur Entstehung der europäischen Nationen im Mittelalter, Band 6. Herausgegeben von Helmut Beumann und Werner Schröder. Sigmaringen 1987, 431 str., 13 slik.

Serija *Nationes* je posvečena proučevanju nastajanja evropskih narodov v srednjem veku. Njeni zvezki obsegajo besedila posameznih kolokvijev. Za nas je močno zanimiv že peti zvezek, ki je posvečen zgodnj srednjeveški etnogenezi v alpskem področju. Šesti zvezek je nadaljevanje petega in govori o čezalpskih povezavah Bavarcev, Alamanov in Frankov tja do 10. stoletja. Sestavljajo ga prispevki desetih avtorjev.

V uvodu prikazuje problematiko, ki so jo obravnavali na srečanju, Helmut Beumann. Pregled frankovske alpske politike je napravil Reinhard Schneider. O povezavah med Bavarsko in Italijo govori Alois Schmid. O pomenu säbenskih (poznejših briksenskih) škofov za čezalpske povezave piše Josef Riedmann. Jochen Splet razpravlja o Arbeju iz Freisinga, nemškem Abrogansu in o bavarsko-langobardskih povezavah v 8. stoletju. Kar tri četrte zbornika zavzema delo Manfreda Menkeja, ki na podlagi arheoloških virov govori o alamansko-italskih povezavah od poznega petega do sedmega stoletja. Pankraz Fried kratko obravnava Alamanijo in Italijo od 7. do 10. stoletja, Raymond Kottje pa področje veljave alamanskega zakonika *Lex Alamannorum*. Wilhelm Störmer piše o vprašanju oddaljene cerkvene posesti v Vzhodnih Alpah med 8. in

10. stoletjem. Povzetek srečanja je pripravil Herwig Wolfram.

Na kratko predstaviti vsebine prispevkov ni mogoče. Zato le nekaj splošnih besed. Razen Menkejevega so vsi prispevki zgodovinarski. Narejeni so na podlagi pisanih virov. Zaradi narave teh virov je razumljivo, da so najboljše obdelana vprašanja upravno-politične zgodovine, manj je povedano o poselitvi, nekaj pa izvemo tudi o kulturni zgodovini. Številne iste dogodke zato obravnavajo isti avtorji, kar prispeva k raznolikosti osvetlitve. Tudi za zgodovino našega prostora v 5. in 6. st. je pomemben prikaz spreminjanja politično-oblastvenih področij, vojnih pohodov. Marsikaj izvemo o pomenu alpskih prehodov, o tem, kako so bili pomembni za vse, ki so si prizadevali za cesarsko krono v Rimu, kako so se le-ti naslanjali na cerkvene institucije. Smiselno so predstavljene povezave med cerkvenimi posestmi, važnimi potmi in skrbjo za potnike. – Arheološki članek Manfreda Menkeja sicer kljub obsežnosti ne prinaša mnogo novih ugotovitev, je pa hkrati izčrpna komentirana bibliografija za arheologijo Alamanov, v marsičem pa celega alpskega območja in njegovega obrobja.

Karantanija in siceršnji slovenski prostor sta obravnavana le v nekaj redkih, obrobnih primerih. Tudi za nas zanimive utegnejo biti ugotovitve Manfreda Menkeja o tvornih povezavah med Avari in Alamani, ki se niso pokazale le v oborožitvi in konjski opremi, ampak celo v prevzemu vzhodne rase konj. Fried za furlanska mejna grofa Erika in Chadalooha navaja, da sta bila iz alamanskega rodu Bertholde. Wolfram opozarja na povezanost bavarskega poraza pri Aguntumu leta 610 s porazom upornega čedajskega vojvode, obkraj od Avarov in Slovanov, ter z vedenjem svetega Kolumbana, ki je v Bregenzu 611. opustil misel, da bi šel misijonarit k Slovanom in je 612. raje odšel v Italijo. Enako opozarja na sovpadanje upora Ljudevita Posavskega 818. z uporom italskega kralja Bernharda, pri katerem je Ljudevit izkoristil oslabitev Italije.

Zakaj je iz obravnave izpadlo področje jugovzhodnih Alp, vsaj delno izvemo iz Wolframove zaključne besede, kjer to dejstvo prav tako obžaluje. Karantaniji bi moral biti posvečen poseben dan, vendar je bil odpovedan zaradi arheološkega nasprotovanja. Volker Bierbrauer je zaradi razmer odsvetoval obravnavo arheološkega gradiiva. Tako tudi šesti zvezek *Nationes* ni izpolnil praznine jugovzhodnih Alp, ki zeva že v petem zvezku. Za vse proučevalce našega prostora v 5. in 6. st. pa ostaja obravnavani zbornik neizogibno čtivo.

Andrej PLETERSKI